

KIRKLARELİ KİTÂBELERİ

Özcan Mert

Türkiye'nin diğer şehir ve kasabalarında olduğu gibi Kırklareli'de de tarihî eserlerin bakımı ve muhafazası büyük bir ihmale uğramıştır. Bunun sonucu bugün mevcut eser sayısı tarihî kaynaklarda olanların çok altında bulunmaktadır. Bunda halkın ilgisizliği ile birlikte resmî organların ihmalleri büyüktür. Kırklareli'de tarihî eserlere karşı gösterilen ilgisizliğe örnek olarak çok yakın bir zamanda yıktırılan Kara Umurbey Çeşmesini gösterebiliriz. 1844 tarihinde Hacı Süleyman tarafından şehrin pazar yerinde yaptırılmış olan dört cepheli çeşmede tâlik hatlı yazılmış bir de kitâbe bulunmakta idi¹. Çeşmenin yıkılmasından sonra kitâbesi kaybolmuştur.

Çok eski bir tarihe sahip olan Kırklareli Osmanlı Türkleri tarafından feth edildikten sonra, bu güzel şehir, yeni sahip ve sakinlerinin sarfetmiş oldukları büyük gayretler neticesinde birçak sanat eseriyle süslenmiştir. Bu sanat eserlerinin bir kısmı halen mevcut ise de diğer bir kısmı mevcut değildir. Mevcut olan eserlerden ancak bir kısmının kitâbesi yoktur.

Bugün serhat şehri Kırklareli'de Osmanlı Türklerinden kalma en eski eser ve kitâbe Hızırbey Cami'i (Büyük Cami') ve bu cami'de bulunan kitâbedir (H. 785=M. 1383-84). Mevcut kitabeler şehre yapılan ilk cami'in Hızırbey Cami'i olduğunu gösteriyorsa da arşiv kayıtlarıyla bunun aksini iddia ve ispat etmek mümkün olmuştur. Kanuni Sultan Süleyman devrine (1520-1566) ait bir tapu defterinde kayıtlı olan Kırklareli'nin altı mahallesi arasında Mahalle-i Cami'-i Kebîr ve Mahalle-i Cami'-i Atîk isimli iki mahalle bulunmaktadır². İlk mahalleye ismini veren cami'in diğer adının Hızırbey Cami'i olduğu bilinmektedir. Fakat ikinci mahalleye ismini veren cami' hakkında henüz geniş bir bilgi yoktur. Tapu defterindeki kayıttan anlaşılacaktır ki, şehir Türklerin eline geçince buraya bir cami' yapılmıştır ve 1383-1384 yıllarında Hızırbey Cami'i inşa edilince ilk cami' Cami'-i Atik olarak

1 *Kırklareli İl Yıllığı 1967*, İstanbul [1967], s. 207.

2 *Tapu Defteri*, nu. 370, s. 268.

isimlendirilmiştir. XVII. yüzyılın meşhur Türk seyyahı Evliya Çelebi, Kırklareli'ye gelmiş olduğu zaman Cami-i Atik'i görmüş olduğunu büyük eseri olan Seyahatnamesinde belirtmiştir³. 23.Şubat.1832 tarihli bir arşiv belgesinden bahis konusu cami'in bir yangın sonunda bir boş arsa halini almış olduğunu ve Çorbacıoğlu el-hâc Hüseyin bin Ahmed isminde bir hayırsever tarafından yeniden inşa ettirilmiş olduğunu öğrenmekteyiz⁴. Çarşı ortasında olduğu bu belgeden anlaşılan Cami-i Atik, muhtemelen bir zelzele, bir yangın veya bir sel baskını sonunda arkada hiç iz bırakmadan ortadan kaybolmuştur.

Bugün Kırklareli'de kitâbesi olan iki tane çeşme bulunmaktadır. Bunlar 1568 - 1569 tarihli kitâbeyi taşıyan Kadı Çeşmesi ile 1771-1772 senelerine ait kitâbesi mevcut olan Kayyumoğlu Çeşmesidir. Şehirde adları geçen çeşmeler kadar ve hatta onlardan daha eski çeşmeler bulunmaktaydı. Evliya Çelebi, eserinde Kırklareli ile ilgili bilgiler arasında buranın sularının leziz ve nefisliği ile çeşmelerinden bahsetmiştir⁵. Buna benzer bilgilere, kütüphanelerimizde mevcut yazma eserlerde tesadüf edilmektedir⁶. Ayrıca 1683 senesinde Kırklareli'deki çeşmelerden beş tanesinin tamir edilmiş olduğunu arşivlerimizde mevcut bir kayıttan öğrenmekteyiz⁷. Kayıтта çeşme isimlerinin zikredilmesinden ve bugün şehirdeki bütün çeşmelerin kitâbelerinin mevcut olmamasından dolayı hangi çeşmelerin 1683 tarihinde tamir edilmiş olduğu kesinlikle bilinmemektedir. Tamir kaydı aynen şöyledir :

Nefs-i Kırkkilise'de⁸ vak'î müceddeden bina olunan mîrî beş aded çeşmelerin ta'mîr-i termimine Edirne gümrüğü mukataası malından olmak üzere yevmi beş akçe ile suyolcusu olan Yuvan (یوان) zimmi mürd olup yerin mahlûl ve hizmetin muattal kalmağın mürd-ü mezburun yerine Mehmed her vechile mahal ve müstehakdır deyü Kırkkilise kadısı naibi Mevlâna Bilâl Efendi'ye arz etmeğın mürd olduğu vak'î ise muccebince başmu-

3 Evliya Çelebi, *Seyahatnâme*, İstanbul 1315, c. V, s. 79.

4 Cevdet tasnifi, Evkaf, nu. 17816.

5 Evliya Çelebi, *Seyahatnâme*, İstanbul. 1315, c. V, s. 79-80.

6 Bartınlı İbrahim Hamdi, *Atlas*, Es'ad Ef. ktb. nu. 2044, vr. 175 a-b.

7 *Maliyeden müdevver defterler*, nu. 9859, s. 5.

8 Osmanlı Türkleri tarafından zaptedildiği zaman bugünkü Kırklareli'nin ismi Saranta Ecclesies idi. Şehrin adı yeni fatihleri tarafından Kırkkilise'ye çevrilmiştir. Osmanlı İmparatorluğu devrinde Trakyanın bu güzel şehri Kırkkilise (قرق کنيسه) ve Kırknisa (قرق نيسا) isimleri ile de biliniyordu (Evliya Çelebi, *Seyahatnâme*, c. VIII, İstanbul 1928, s. 69). 20. Aralık. 1924 te zamanın Kırklareli milletvekili olan Doktor Fuat Umay'ın Türkiye Büyük Millet Meclisi'ne sunduğu kanun teklifi kabul edilince Kırkkilise ismi Kırklareli'ye çevrildi.

hasebeye kayd olunup tezkiresi verile deyü 1094 Cemaziyelulâsının 13. gününden tevcih olunup müverrah tarihiyle fermân-ı âli sâdır olmağın vech-i meşrûh üzere baş muhasebeye kayd olunup tezkiresi verildi. Tahriren fi 20 Cemaziyelulâ sene 1094 (17 Mayıs 1683).

Kırklareli'de mevcut kitâbeler yukarıda belirtildiği gibi cami', çeşme, han ve hamam gibi binalar üzerinde bulunmaktadır. Bu kitâbeleri kronolojik bir şekilde aşağıdaki gibi sıralayabiliriz.

1.

Bu câmi'i Hızır Bey yediyüz seksen beşde binâ etmişdi.

Hacı Yusuf Paşa dahi bin ikiyüz kırkda ta'mîr etmişdi.

Kitâbenin yeri : Hızırbey Cami'i son cemaat yerinin kuzey yönündedir.

Kitâbenin tarihi : H. 1240 (1824-1825).

Kitâbe yayınlanmıştır⁹.

2.

Aydosî el-hâc Yusuf ol Aleyhî vesselâm

Tab'-ı pâki hayra meyletmekte bulmuştu müdâm

Gördü kim bu ma'bedi âli binâ olmuş harâb

Derakab ta'mîrine himmetle verdi hoş nizam

Geldi bir er Feyziyâ târih-i ta'mîrin dedi

Buldu elhâk revnâk-ı vefr-i câmi'i âlimakâm

1240.

Kitâbenin yeri : Hızırbey Cami'i son cemaat yerinin kuzey yönünde ve bir numaralı kitâbenin altındadır.

Kitâbenin nev'i : Kabartma.

Kitâbenin tarihi : H. 1240 (1824-1825).

Kitâbe yayınlanmıştır¹⁰.

3.

İntikalet el-merhûm

El-mağfûru's-şehidü's-sâid

Îlâ rahmeti'llahi te'âlâ

Min dâri'l-fenâ ilâ

Dâri'l-bekâ Abdullah

İbn-i Hızır Bey fi

9 *Kırklareli İt Yılığ*: 1967, s. 203.

10 Ali Rıza Dursunkaya, *Kırklareli Vilâyetini Tarih, Coğrafya, Kültür ve Eski Eserler yönünden Tetkik*, Kırklareli 1948, c. II.

Târîh-i şehri Rebi'ül-ahır sene
Semâne ve hamsîn ve semâne mic [858].

Kitâbenin yeri: Hızırbey Cami'i bahçesinin güney tarafındaki mezarın baş ve ayak uçlarında mevcut mezar taşlarının dış yüzlerindedir.

Kitâbenin nev'i: Kabartma
Kitâbenin tarihi: H. 858 (1454).
Kitâbe yayınlanmamıştır.

Araştırma:

Bugün her üç kitâbe de Hızırbey Cami'i'nde bulunmaktadır. Eski hü-kümet ve Karumur caddelerinin kesiştiği mahalde inşa edilmiş olan bu cami' şehrin en eski cami'idir. Mihaloğlu Hızır Bey tarafından yaptırılmıştır. Cami'in inşasına ait çağdaş kitâbe yoktur. Olması gereken inşa kitâbesinin 1824-1825 yıllarında cami'in görmüş olduğu onarım esnasında parçalanmış ve kaybolmuş olması kuvvetle muhtemeldir. Bu durumda cami'in son cemaat yerine iki tane onarım kitâbesi konmuştur alt alta bulunan birinci ve ikinci kitâbelerin üst kısmında olanında cami'in inşa tarihi 1383-1384 olarak gösterilmiştir. Şimdi ibadete açık olan Hızırbey Cami'i son olarak 1959 yılında tamir edilmiştir.

Kanunî Sultan Süleyman devrine ait bir tapu-tahrir defterine göre bu cami' XVI. yüzyılda bulunduğu mahalleye kendi adını (Mahalle-i Cami'i Kebîr) vermiştir. Yine aynı deftere göre bu devirde Hızırbey Cami'i'nin iki müezzini, bir hatibi, bir kayyumu, bir cami' mütevellisi, ve bir de cami' nazırı vardı¹¹.

Şehrin en güzel bir mi'mârî eseri olan Hızırbey Cami'i kare plân üzerine inşa edilmiştir. Minaresi kesme taşdan yapılmıştır ve tek şerefelidir. Minare ile duvar dış yüzleri ve kubbe kasağı köfeki kaplamadır. Cami'in üzerini örten büyük kubbe kurşun ile kaplıdır ve çatı 13.50 metredir. Beden duvarlarında bulunan alt pencereler kitâbe ile çevrelenmiştir. Orta pencereler ise düzdür ve üzerleri kemerlidir. Alt pencerelerin üzerinde fevkânî pencereler vardır¹².

Üçüncü kitâbe Hızırbey Cami'i ile Hızırbey Cami'i Çeşmesi (Büyük Cami' Çeşmesi yahut Alman Çeşmesi) arasında bulunan mezarda mevcuttur. Mezar adı geçen cami'in bahçesi içersindedir. Yakın bir zamana kadar bu bahçede birçok mezar ve mezar taşı vardı. Bugün sadece Büyük Cami'i yaptıran Hızır Bey'in oğlu Abdullah'a ait olan mezar bulunmaktadır. Diğerleri or-

11 Tapu defteri, nu. 370, s. 268.

12 Kırklareli İl Yılığ 1967, s. 203 ve 347.

tadan kaldırılmıştır. Mezar taşı kitâbesinden anlaşıldığına göre H. 858 senesi Rebi'ül-ahır ayında (31. Mart-28.Nisan.1454) öldüğü anlaşılan Abdullah hakkında henüz kesin bir bilgi yoktur.

4.

Nâmî Ali sahî¹³
Eyledi bu çeşmeyi
Olmağa lâyık değil
Hâtem anın kanberi¹⁴
Râh-ı Hüdâya sebîl
Oldu bu hoş selsebîl
Dedi müverrih ana
Ayn-i Ali kevseri.
Kitâbenin yeri: Kadı Çeşmesi'nin kuzey cephesindedir.
Kitâbenin ebadı: 44 X 76 cm.
Kitâbenin yerden yüksekliği: 2.13 m.
Kitâbenin nev'i: Kabartma.
Kitâbenin yazı nev'i: Tâlik.
Kitâbenin tarihi: H. 976 (1568-1569).
Kitâbe yayınlanmıştır¹⁵.

Araştırma:

Bu kitâbe, Tırnova Caddesi ile Yanıkkışla Caddesi'nin kesiştikleri köşede bulunan Kadı Çeşmesi üzerindedir. Çeşmeyi Emin Ali Çelebi isminde bir hayırsever yaptırmıştır (1568-1569). Tek yüzlü olan bu meydan çeşmesinin plânı karedir. Çeşme tamamen köfeki kaplama ve sivri, basık kemerlidir. Çeşmenin saçak silmesinden sonra yapılan ilâve ile üzeri yükseltilmiş olduğundan, tonoz küçük kubbesi görünmez bir hal almıştır. Çeşmenin suyu halen akmaktadır.

5.

Nâmî Ali nîk nâm bir sahî
Gördü cihân mülkini dârü'l-fenâ
Eyledi ol menzilgehi binâ
İşbu iki kapılı hânı binâ
Tâ biline menzil ve binâyı halk

13 Aynı eserde bu kelime yanlış olarak sehbi şeklinde yazılır. s. 207.

14 Aynı eserde bu kelime yanlış olarak minberi şeklinde yazılmıştır. s. 207.

15 Kırklareli İl Yılığ 1967, s. 207; Ali Rıza Dursunkaya, aynı eser.

Ân seferdir ki ribâta konâ
 Bir kapûdan gire birinden çıkâ
 Halk-ı cihâna ola ibret-nümâ
 Kult-u litârîhâ merdân-ı abâyâ
 Rahmetü'llahi ala men benîhâ
 Lisene isnâ ve semânîn ve tis'a mie
 982.

Kitâbenin yeri : Alibey Menzili Hanı'nın batı cephesindedir.

Kitâbenin ebadı : 48X81 cm.

Kitâbenin nev'i : Kabartma.

Kitâbenin yazı nev'i : Sülüs.

Kitâbenin tarihi : H. 982 (1574-1575).

Kitâbe yayınlanmamıştır.

Araştırma :

Beşinci kitâbenin ait olduğu Alibey Menzili Hanı 1574-1575 senelerinde inşa edilmiştir. Burayı da daha önce Kadı Çeşmesini yaptırmış olan Emin Ali Çelebi inşa ettirmiştir. Rivayete göre Emin Ali Çelebi XVI. asrın ikinci yarısında kadılık göreviyle Kırklareli'de bulunmuştur. Menzil hanı olarak inşa edilmiş olan bu bina ile ilgili kayıtlara bazı yazma eserlerde rastlanmıştır¹⁶. Yakın bir zamana kadar yolcu hanı olarak kullanılan bina yaklaşık olarak onbeş seneden beri sinema (İnci Sineması) olarak faaliyet göstermektedir. Dört duvarı ile kitâbesi zamanımıza kadar gelebilmiş olan han binasının iç taksimatı bütünüyle değiştirilmiştir.

6.

Güzîn ve fahr-ı eshab-ı kibâr anî Hüseyin Ağa
 Ali gibi mürüvvetkânî bir merd-i şecâ'atden
 Bu hammâm-ı lâtifî devletle eyledi abâd
 Derûnî vecd ü hâlât ehli gibi pür hararetden
 Giren dünyâda bir kez içine çıkmağa meyletmez
 Meğer kim âb-ı pâkî selsebil-i nehr-i cennetden
 Demişler nısf-ı dünyâdır dilâ kermâbe hakkında
 Safâsıyla bütün dünyâ değer bu özge hâletden
 İki âlemde ver ecrler yâ Rab sâhibü'l-hayra
 Safâ ehline çün tathîr-i abdân-ı nezâfetden

Safâyı kalble târîhini asâri dâ'i
 Dedi gül gibi bu hammâm-ı zibâ câ-yi rahatden
 sene 1016.

Kitâbenin yeri : Kadınlar hamamının güney cephesindeki kapısı üzerindedir.

Kitâbenin ebadı : 61,5 X 88,5 cm.

Kitâbenin nev'i : Kabartma.

Kitâbenin tarihi : H. 1016 (1607-1608).

Kitâbe kısmen yayınlanmıştır¹⁷.

Araştırma :

Altıncı kitâbe, şehrin Cumhuriyet Meydanı'nda bulunan Hızırbey Hamamı'na aittir. Hamamın ilk inşa kitâbesi yoktur. Bu bakımdan da inşa tarihi kesin olarak bilinmemektedir. Kuvvetli bir ihtimalle Hızır Beyin yaptırmış olduğu Hızırbey Camii ile beraber yaptırılmıştır (1383-1384).

Hızırbey Hamamı, kadınlar ve erkekler kısımlarından ibaret şehrin en eski ve halen tek hamamıdır. XVII. Yüzyılın şöhret yapmış Türk seyyahı Evliya Çelebi eserinde Kırklareli'yi tanıtırken bu hamamın letâfetinden özellikle bahsetmiştir¹⁸. Kütüphanelerimizde mevcut birtakım yazma eserlerde de bu hamam zikredilmiştir¹⁹.

Duvar dışyüzleri köfeki kaplama olan hamamın kubbe fenerleri işçiliği de köfekidir. Mevcut kitâbesinden anlaşılacağı gibi Hızırbey Hamamı 1607-1608 senelerinde Hüseyin Ağa isminde bir hayırsever tarafından tamir ettirilmiştir. Hamam son senelerde iki defa onarılmıştır. İlkinde yani 1960 senesinde duvarları ve kubbesi restore edilmiştir. İkincisinde yani 1964 senesinde ise çatısı kaldırılmak suretiyle kubbe ve tonozları meydana çıkarılmış ve etraf duvarlarının yontma taşları değiştirilmiştir. Hamam halen faaliyet halindedir.

17 Ali Rıza Dursunkaya, *aynı eser*. Bahis konusu kitâbe kısmen ve bazı yerlerinde hatalı olarak aynen şöyle yayınlanmıştır :

Güzîn ve fahr-ı ekabir Hüseyin Ağa
 Ali gibi mürvetkani bir merdi şecattar
 Bu hamamı lütüfî devlet ile eyledi abad
 Safay-ı kalbe tarih-i Asarî dâ'i

Dedi gül gibi bu hamamı ziba cayi rahattan 1016.

18 Evliya Çelebi, *Seyahatnâme*, c. V, İstanbul 1315 s. 79.

19 Bartınlı İbrahim Hamdi, *Aynı eser*, vr. 175 a - b.

16 Kâtib Çelebi, *Cihân-nümâ*, Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi, Revan Kütüphanesi, nu. 1651, vr. 18 b; Bartınlı İbrahim Hamdi, *Aynı eser*, vr. 175 a - b.

7.

Sâhibü'l-hayrât bir zât-ı güzîn
 Umdet-i ayân memdûhü's-sifât
 Ya'nî ei-hâc Hasan Ağa ki odur
 Mekremetle gıpta-i dünyâ ve kâinât
 Kayseriyye menşe-i zât-ı velinin
 Eyleyüp bu şehre azm-i iltifât
 Halkı muhtâc olduğun âba görüp
 Cûş etdi cûdî çün Nil ü Fırât
 Eyledi inşâ bu vâlâ çeşmeyi
 Hasbetenlilâh ol âli semât
 Mısra'-ı berceste-i târifhidir
 Bârekallah çeşme-i ayn-ı hayât
 1185.

Kitâbenin yeri : Çeşmenin doğu cephesindedir.
 Kitâbenin ebadı : 59,5 X 80,5 cm.
 Kitâbenin nev'i: Kabartma.
 Kitâbenin tarihi : H. 1185 (1771-1772).
 Kitâbe yayınlanmıştır²⁰.

8.

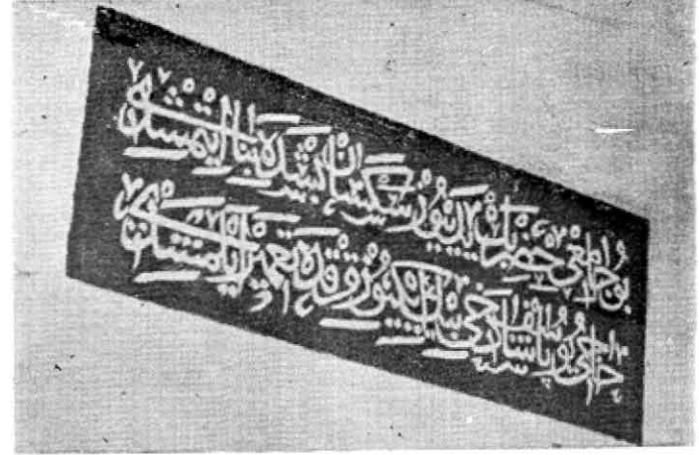
Tamiri sene [1] 256
 Aynen fihâ tüsemâmâ sel sebilâ²¹.
 Kitâbenin yeri : VII. Kitâbenin üst kısmındadır.
 Kitâbenin nevi : Kabartma.
 Kitâbenin tarihi : H. 1256 (1840-1841).
 Kitâbe yayınlanmamıştır.

Araştırma :

Yedinci kitâbe ile sekizinci kitâbe Kayyumoğlu Çeşmesi'ne aittir. Şehrin Eski İstanbul Caddesi'nde bulunan Kayyumoğlu Çeşmesi, aslen Kayserili olan Hacı Hasan tarafından yaptırılmıştır. Kadı Çeşmesi gibi tek yüzlü olan bu meydan çeşmesinin plânı hazinesiyle birlikte karedir. Köfeki kaplama olan Kayyumoğlu Çeşmesi yuvarlak kemerli ve üzeri beşik örtülüdür. 1840-1841 yıllarında bir onarım görmüş olan çeşmenin suyu bugün de akmaktadır.

20 Ali Rıza Dursunkaya, *Aynı eser*. Burada kitâbenin tarihi yanlış bir şekilde 1187 olarak gösterilmiştir.

21 Bu âyet Kur'an-ı Kerim'de Tebâreke cüzünün el-Hetâ sûresinde mevcuttur.

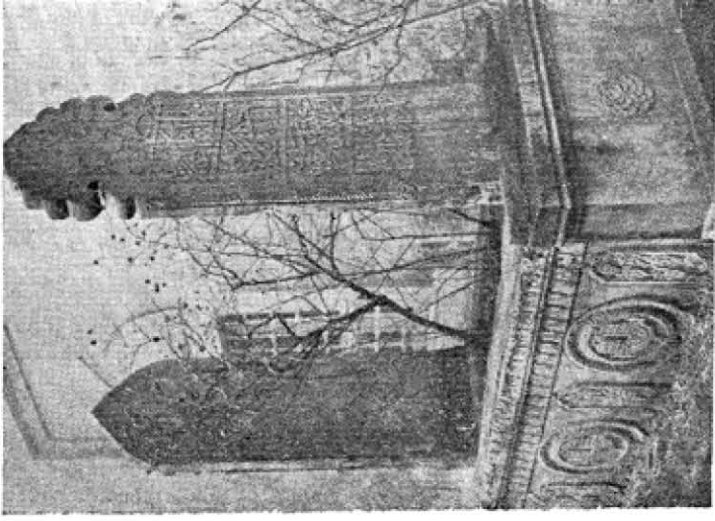

Kitâbe : nr. I

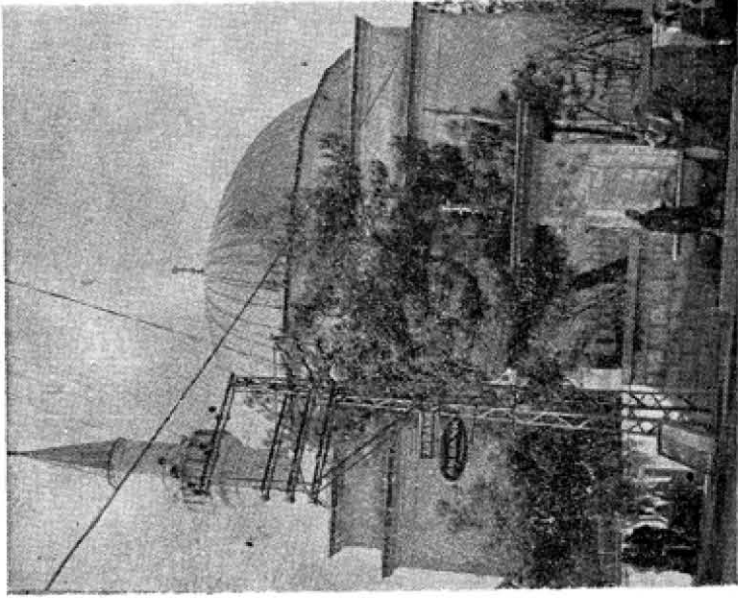
Kitâbe : nr. 2

Levha II

Hızır-Beyoğ. Abdullah mezarı.

MERT

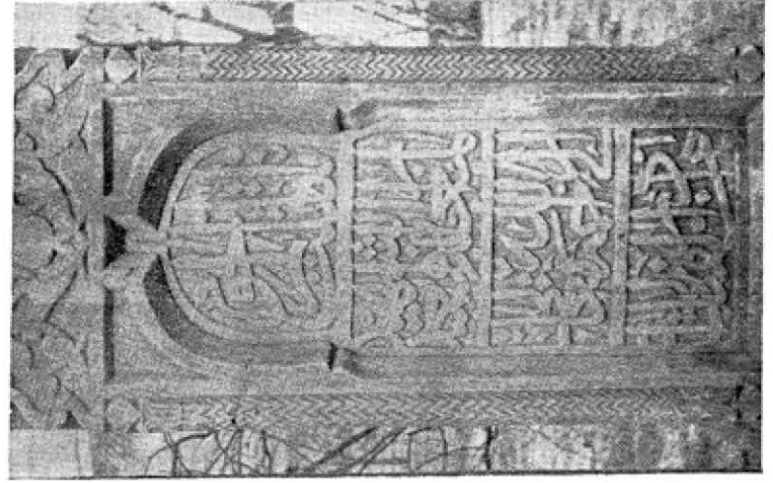

Hızır-Bey Câmî'i ve çeşmesi.

MERT

Levha III

Kittâbe :
nr. III

Levha IV

MERT

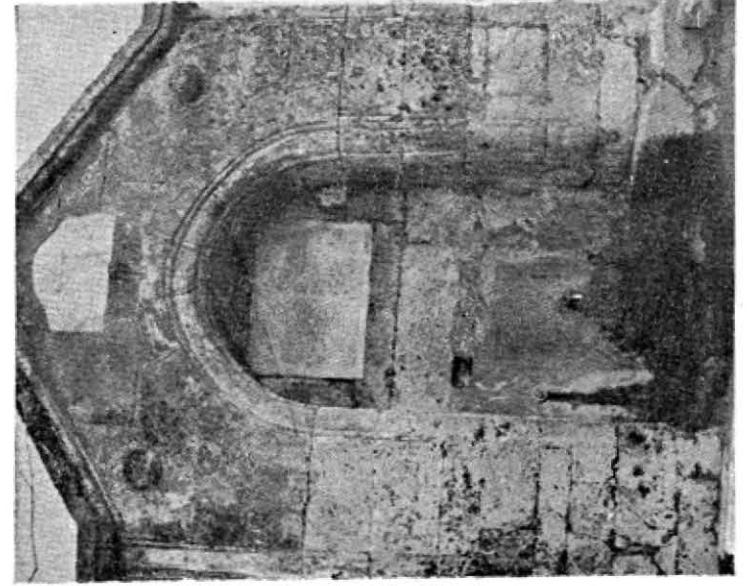
Kitâbe : nr. IV

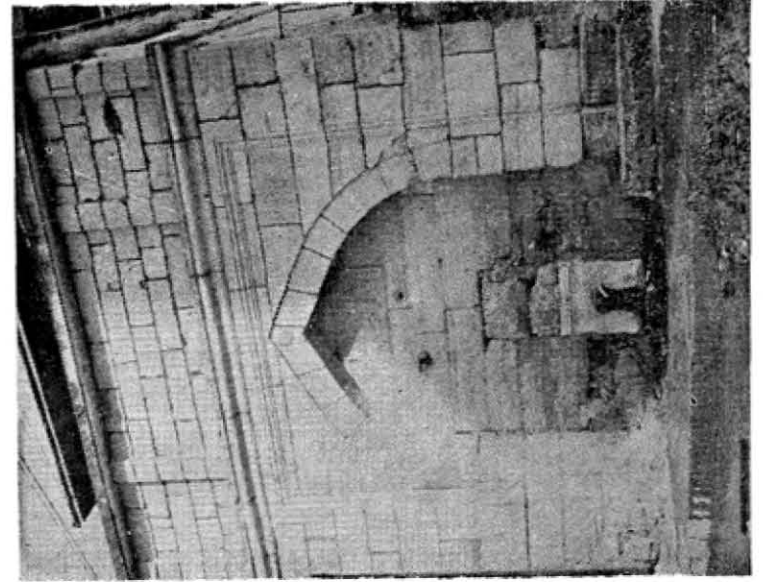
Kitâbe : nr. V

MERT

Levha V

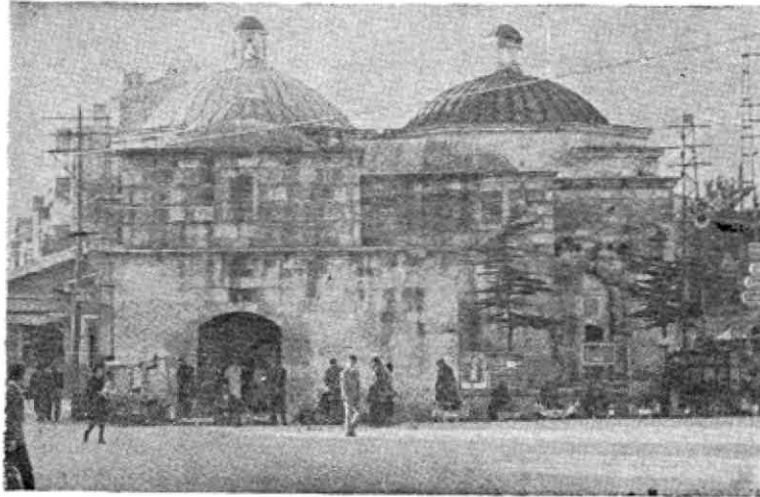
Kayyum-oğlu çeşmesi.

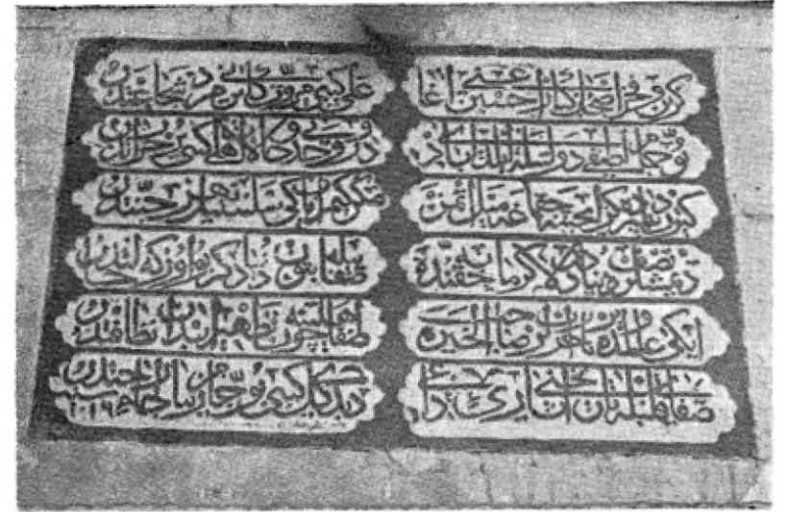
Kadı çeşmesi.

Ali Bey Menzil Hani.

Önde Arasta, arkada Hızırbey Hani.

Kitâbe : nr. VI

Kitâbe : nr. VII